

E dolgozat anyaggyűjtése még az MTA ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoportja keretében, sőt az OTKA NRZ T 037900 sz. pályázata támogatásával történt, megfigalmazása már viszont az OTKA NI 61252 sz. pályázatának köszönhető. Külön köszönöm az ELTE Folklóre Tanszéke, valamint a Néprajzi Múzeum könyvtárosainak segítségét, akik, egyszerűnek látszó, ám mégis nehéznek bizonyult módon az eredeti forrásművekhez segítettek.

Irodalom

Amerikai magyar költők. Összegyűjtötte. *Rieckert Ernő* amerikai magyar. *Apponyi Albert* gróf előszavával. Budapest 1920. A „Magyar Jövő (Ifjúsági Irodalmi R.-T. Budapest” kiadása – A „Magyar Jövő” könyvtára. Szerkesztő: *Gyomlay László*. I. szám. – Felszállott a páva... Szemelvények a magyar népköltészetből a XVI. századtól maig. Összeállította és bevezette: *Faragó József*. Budapest (1951) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó – Elindultunk idegenbe... Amerikai magyar munkásdalok. Közreadja *Gy. Kormendy Mária*. Budapest, 1965. Zeneműkiadó Vállalat. Magyar népdalok. Szerkesztette és a bevezetőt írta *Ornatay Gyula*. Válogatta és jegyzetekkel ellátta *Katona Imre*. I–II. Budapest 1970. Szépirodalmi Könyvkiadó – második, bővített kiadása: Budapest 1975. Szépirodalmi Könyvkiadó – *Nagy Dezsdő*: Az amerikai magyarok folklórja. I–II. Folklór Archivum 8. és 11. Budapest, 1978–1979. (Gyakorlatilag az I. kötet) – Kemény és Rieckert életrajzat a mostani Magyar Katolikus Lexikon hozta. Mórincz két említett cikke későbbi kötetekben is megjelent. Az *Est* cikke olvasható *Mórincz Zsigmond*. Tanulmányok és cikkek. Budapest 1959. Szépirodalmi Kiadó 113–116. old. A *Nyugat*-ban közölt írás a hasonmás újrakiadásban is olvasható. Mórincz „amerikás” dalait lásd. Szatmári gyűjtés. Gyűjtötte *Mórincz Zsigmond*. I. kötet: halladák, dalok és versek. Szerkesztette és sajtó alá rendezte *Katona Imre*. Budapest 1991. Magyar Néprajzi Társaság – a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete 104–106., 289–290. Old. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XVII.) további tájékoztató irodalommal

A további művekre való hivatkozások szövegemből kikereshetők

Völgel Vilmos

Húsvéti népszokások a Nyitra-vidéki magyaroknál

A húsvéti ünnepkör kezdetét nagyjából virágvasárnaptól számíthatjuk. Az ünnepkörhöz fűződő szokások ettől az időponttól a húsvétvasárnapot követő fehérvasárnapig, illetve az azt követő hétfőig tartó időszakban helyezkednek el.

Mint minden nagyünnep, a *nagyvasárnap* is tiltott nap az asszony-nép (*fehércseléd*) számára. Szerencsétlenséget hoz arra a házra, ahová ezen a napon női személy látogat. Az utóbbi ez a tilalom is enyhült, oly módon, hogy férfilátogató után jöhet az asszony-nép is. Dologtiltó nap, csak a legszükségesebb munkát végezték el. Húsvét nagy ünnepnek számított, nem volt szabad semmit sem dolgozni.

Gyerekkoromban még én is vittem ételt a templomba. Az első misén (pásztor mise) szentelték a katiácsot, morványt, húst, tojást. Kasza vittük és az oltár elé sorba leraktuk, a pap meg körbement, és úgy szentelte meg. A papnak nem adtunk semmit. A kegyuraktól – Bartakovics, Kohanovszky – vittek egészbe báránykát. (Menyhe. 1985. Kovács Jánosné Kostyál Apollónia, sz. 1900)

Nagyszombaton nem ettünk húst. Vasárnap reggelire már lehetett. Vasárnap korán reggel még mink gyerekek aludtunk, apám kis gebrikét (bádogbögre) vitt, benne szentelvíz, hóna alatt volt a sapkája, és ment a határhoz. Egész úton imádkozott. Először a keresztfához, ott is imádkozott, majd elment, és megszentötte a búzát. Hazafelé is imádkozott. Már hét órakor otthon is volt. Addigra az állatokat is ellátuk. Az asztal meg volt terítve (csak ünnepnapon és vasárnap terítettünk abroszt az asztalra), rajta tálcuskában kocsonya, sonka, kolbász, tojás, pálinka; bent akkor mondtu köszönetet: „Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! Jézus Föltámadt! Nem találtam a sírban.”

Utána megszentelt minden ételt, ami az asztalon volt, és ezután már mi is mehettünk az asztalhoz, de előbb öntött egy stampelli pálinkát, majd mindenkinek osztott sonkát, kolbászt, és ekkor ehettünk. (Aha. 1983. Jánoska Istvánné Jókai Mária, sz. 1902)

Az ételszentelés szokásának elmaradása a helyi plébánostól is függött, az adatok erre vonatkozóan sokszor ellentmondásosak. Volt, ahol az első világháború idején elmaradt, és volt olyan falu, ahol még az 50-es években is megtartották.

Feltámadás után már lehetett húst is enni. Általában kaláccsal, tojással kezdték és kocsonyával folytatták. Ott, ahol szokásban volt az ételszentelés (és ameddig a szokás tartott), csak vasárnap kezdték húst enni, amikor hazahozták a templomból. A hagyománytisztelő családok (vagy családtagok – általában az idősek) még akkor is betartották, hogy csak vasárnap kezdték el húst enni, amikor az ételszentelés szokása megszűnt. Jellegzetes húsvéti étel a kocsonya. Füstölt disznólábakból, bőrből főzik.

Vicsápon, Egerszegen húsvétvasárnap délután, estefelé jártak a lányocskák az udvarokba, ahol lányok laktak, és az ajtóból bekiáltottak: „*Váltsa ketek meg a Julist, Marist, Honkát, Rózit!*” – amilyen nevű lány lakott ott. Aztán kijött a gazdasszony, néhány fillért meg kalácsot adott, és mentek tovább a következő házhoz.

Zoboralján és a Zsitva-mentén *nagyvasárnap*, azaz húsvétvasárnap délután az asszonyok, lányok dolga a tojásfestés volt. A rokonok, udvarhívek összejöttek, és *hímesték* a tojásokat. A lányok a *villázéskor* kapott tojásból főztek az öntözőknek. Amikor kihült, jól megtörölték, meghímesték, majd befestették.

A tojáshímzés

Hímző, hímző vagy írónő – kb. 15-20 cm hosszú fapálcika, a vége behasítva. A behasított részbe egy kb. 2 cm hosszú fémcsővet illesztenek, régebben cérnával, ma dróttal odacsúsítva. Régen a fémcsővecskét a cipőfűző végéről nyírták le. Kolonban a fémcsővecskébe hajszálat, vagy cérnaszálat is tettek, így vékonyabban lehetett „írni”. A megfőtt tojásokat lehűtötték. Amikor már kihült, szárazra törülték, akkor kezdték el a munkát. Az égő gyertya lángjánál a hímzöt felmelegítették, az olvadt *gyertyafolyadékba* mártották, így kezdték *írni* a tojásokra. Mindaddig lehetett vele írni, amíg meleg volt. Amint kihült a hímző és megdermedt a *gyertyafolyadék*, újra felforrósították, folyadékba mártották, és folytatták a munkát, az *írást*, hímzést. A tojást a mutatóujj és hüvelykujj között tartották, és hosszanti részben forgatták. Amikor az összes tojásra ráhímesték a *gyertyafolyadékkal* a mintát, akkor a tojást az előre elkészített hideg „festőbe” helyezték. Meleg festékbe nem lehetett tenni, mert a fagyú leolvadt volna róla. A festékben addig forgatták, amíg a kellő színárnyalatot megkapták. Azután kivették a festékből, megszáritották, a *gyertyafolyadékot* (fagyút) óvatosan lekaparták róla, majd szalonnabőrrel kicsit bedörzsölték, hogy fényes, csillogó legyen. A kész tojásokat szakajtóba, tányérra rakták, és az öntöző fiúknak, legényeknek adták.

Mindenkinek ügyességétől, gyakorlatától, izlésétől függött, hogy milyen minta került a tojásra. A lányok képzeletereje is határtalan volt, ezért találunk oly sokféle mintát a Zoboralján. A legrégebbi alapminta szerint nyolc részre osztották a tojás felületét, és abba rajzolták a különféle mintákat (lásd az ábrákat a hátsó borítón).

A Zsitva mentén és Nagycétény környékén egy másfajta tojásfestési technika ismeretes. A tisztára mosott nyers tojásokra friss, zöld leveleket (petrezselyem, *börke* vagy más apró levecskét) helyeznek, szépen eligazítva, majd ráerősítik, gézbe vagy csipkébe csavarják, szorosan összekötik, régebben vászonrongyba csavarták és így *törték meg* a *hagymahajában* (hagymahéj fözetében). Elég sokáig kell főzni, hogy kemény legyen. A hagyma héjától szép sárga színt kap, és a tojás is jó ízű lesz. Nagyon szépek ezek a levélmintás tojások is.

Cétényben még egy fajta tojásdíszítési móddal is találkoztam. Itt a megfőtt tojást *fiketű csipkébe* csavarták (természetes anyagú csipke), jó erősen megkötötték és színes – piros, zöld, kék – „festőbe” tették; ehhez a drogériában kapható festéket oldották föl. Az így megkötött tojásokat forgatták a feloldott festékben, hogy egyforma színt kapjon minden oldalról. Amikor megkapták megfelelő színárnyalatot, kivették, levették a csipkét, megszáritották. A csipkeminta fehéren maradt, így sok szép mintájú tojást kaptak. A megszáradt tojásokat szalonnabőrrel átkenték, hogy fényesek legyenek.

Húsvét másnapja, öntözőhétfő

Az egyház az öntözőhétfőt nem sorolja a nagy ünnepek közé. Ez a nap nem parancsolt ünnep. De a Nyitra-vidéken mindmáig *öntöznek, öntözködnek, locsolkodnak a gyerekek, legények* – egyszóval a férfinep.

Régebben, az 1960–1970-es évekig a kisgyerekek már vasárnap délután kezdték az öntözködést, mégpedig kint az utcán. Ilyenkor a lányokat sétálás közben lepték meg. A nagyobbak vödörrel, a kisebbek bögrével, vagy otthon, fűzfából készített „vízipuskával”. Vízet szívtattak bele, ezzel jó messzire lehetett célózni, így a gyanútlan járókelőt nagy meglepetés érthette, ha eltalálták. A víz mennyisége itt nem volt jelentős, inkább az erős vízszög okozott ijedséget, riadalmat a lányok között. A vasárnap délutáni öntözködés nagy zajjal, zívajjal járt, mert a lányok *hangos sikongatás közepette futva menekültek, próbálták elrejtőzni a fiúk előtt*. A házak előtt ülő felnőttek hol az egyik, hol a másik félnek segítettek, de sokszor ők is kaptak a rozszzsal célzott vízből. A vasárnapi öntözködés az egész falunak szólt, ekkor csakis kúti vízzel öntöztek.

Az igazi öntözés, locsolkodás, öntözködés azonban mégis csak hétfőn volt, amikor a házhoz mentek az öntözködők, ahol szívesen fogadták őket. Az 1930-as évektől a gyerekek már „szagos vízzel” is öntöztek. A szegényebbek narancshéjat, virágot (ibolyát) vagy szagos szappant áztattak vízbe, és ezt öntötték bele az üvegecskébe. Az üveg száját még így is felig befogták, és ilyen spórolósan locsolták a lányokat, asszonyokat. Rokonokhoz, szomszédokhoz, jó ismerősökhöz mentek. Mindenhol kaptak valami ajándékot, pénzt, hímestojást, piros tojást, kalácsot, almát, narancsot – a rokoni kapcsolattól függően.

Az 1950-es évektől az ajándékozási forma is megváltozott: csokoládé nyuszival-tojással, desszerttel és különféle ajándékokkal lepik meg a gyerekeket. Ezen kívül megkínálják az előkészített édességgel, étellel-itallal. Régebben a fiatal suhancokat alkohollal is megkínálták, és nemegyszer előfordult, hogy a legények berúgtak, annak ellenére, hogy otthon előre figyelmeztették őket, sok esetben a felelőtlen felnőttek rájuk erőszakolták az italt. A gyerekek rövid versikét is betanulnak erre az alkalomra. A legáltalánosabb, az egész nyelvetületen ismert versike:

*Zöld erdőben jártam,
Kék ibolyát láttam,
El akart hervadni,
Szabad megöntözni!*

Rövid időszakban a vízzel való öntözés is alábbhagyott, de 10-15 éve újra divatosná vált. Falvanként több csapat azonos korú legény műanyag vödörrel sorra látogatja a lányos házakat, és friss vízzel öntözik elsősorban a lányokat, de a ház többi asszonyát sem kímélik. Utána persze kölnivízzel is megillatosítják őket. A legényeket ezután behívják és megkínálják üdítővel, alkohollal is, és ami ilyenkor mindentől van: sonkával, süteménnyel.

Csiffűron öntözőhétfőn korán reggel jártak a legények csoportosan, négyen-ötten pártjásak egy partiban, és a lányos házakhoz mentek. Amikor én fiatal voltam, akkor a kútágyhoz kötötték a lányt, és a legények úgy öntözték vödörrel. Ahányan voltak egy partiban, annyi vödör vizet öntöttek rá, a lány nem mozdulhatott, oda volt kötve. Akkor ez úgy volt. Azután behívták, megvendégelték, volt minden az asztalon, sonka, bor, pálinka, kinek mi költött. A lány átöltözött, és várta a következő partit. Öntözőhétfőn délután Csiffűron a legények részére a vendéglőben (kocsmában) volt a nagymulatság. A caltát, begyűjtött kalácsot, amit a legények nem ettek meg, azt rakásokba rakták, és szegényebbek megvették pénzért. A pénzt, amit kaptak érte, azért meg hirt vásároltak a vendéglőben. Azután a legények körülülték a stókokat (hosszú asztal, ami mellett harminc is elférnek), rákerült a 10-15 liter, mikor mennyi bor, aztán megkezdődött a mulatság. Ilyenkor nagyon jól mulattak a legények. Az én legénykaromban csak mulattak, daloltak, ment a nagy nótázgatás, sok éneket tudunk. Az én időmben ilyenkor nem volt táncmulatság, mert ez a nap is nagy ünnepnek számított, és olyankor tilos volt a táncmulatság.

Csiffűron a legényavatást – eltérően Zoborvidék településeitől és a többi Zsitva menti falutól – nem a téli időszakban, hanem öntözőhétfő délutánján tartották.

Fiatall legények, akik már beleyűttek a 15-16 évbe, akkor aztán megkérték az idősebb nagylegényeket, hogy el megy-e keresztapának? Szívesen vállalták ezt a szerepet, mert ez nekik csak fél liter borra vagy amennyi pálinkába egyeztek, annyiba került. A fiatal legény meg minden keresztapának egy liter bort vagy pálinkát fizetett. Egy-egy legénynek négy keresztapát kellett hívni, akkor ez neki 4 liter borra, pálinkájába került. Négyet muszáj vón, ez vón szabály, ennek így kellett lenni. Délután, amikor összegyűjtöttek a fiatalok, akkor lenittek a stók köré és ittak, és kezét fogták, ekkor mindenki látta és tudomásul vette, hogy kinek ki a keresztapja, így fogadták be, így álltak be a legények közé.

A keresztfinak úgy mondták, hogy krszni, ez olyan szlovák szó. A keresztfi pedig a keresztapát utyusnak szólította. Engem még máma is úgy hívnak, még van vagy 6 vagy 7 krsznim, keresztfiam. Ez egész életem keresztül tartott. A legények közé való beállítás azzal járt, hogy az utyus megvédte a veszedelemtől

a fiatalokat. Amikor a fiatalok mámorba gyűttek, kezdtek vitatkozni, verekedni, akkor odament a keresztapa és mondta, nuku; szétszedte őket, és így nem lett verekedés, ezért volt jó, ha volt atyus. (Csiffár, 1983. Gaál Lajos, sz. 1904)

Nagycétényben olyan mondás járja, hogy azért mennek a legények öntözni a lányokat, *hogy akit beporoztak, azt meg is kell öntözni.* Vagyis akit farsangkor megtáncoltattak – beporoztak – a mulatságon, azt illet megöntözni, azaz lemosni. Itt az 1940-es években már rendeztek mulatságot a faluban, ahol ismét „beporozták” a lányokat. (Valóban beporozódtak, mert régen a földes padlózatú táncteremben, kocsmában kigyúrták, kitáncolták a talajt, és nagy por keletkezett.) Öntözöhétfőn csak az 1950-es évek végétől vált általánossá a táncolás, bálozás. Korábban iratlan szabály volt, hogy *nagyünnepeken zajos összejöveteleket, mulatságokat, táncokat nem tartottak.*

Jókai Mária

Az utcán is öntöznek Ahán (Jókai Mária: Hamvazószerdától Szent Ivánig című könyvéből)